

26 FEVRAL XOCALI SOYQIRIMI GÜNÜDÜR

Azərbaycan tarixinə yaxşı məlumdur ki, 1905-1906-cı ilin cinayətlərini, 1918-ci ilin mart-aprel soyqırımlarını, Əsgəran, Sumqayıt hadisələrini, Xocalı soyqırımını, Oğuz yurdunda ki qeyri-insani vəhşilikləri kimlər törətmişlər. Amma bizdə unutkanlıq az qala genetik özəllikdir. Yoxsa bölgənin hər yerində axıdılan azərbaycanlıların qanından bir ağac əkilseydi Qafqaz keçilməsi mümkün olmayan meşəliklə örtülərdi. Dünya sadəcə günahkarları hələ də tarixin məhkəməsi qarşısında görmək istəmir.

XIX-XX əsrlərdə ermənilərin xalqımıza qarşı törətdikləri cinayətlərin ən sanballı qiymətini ulu öndərimiz Heydər Əliyev vermişdir: “Azərbaycanın XIX-XX əsrlərdə baş verən bütün faciələri torpaqlarının zəbti ilə müşayiət olunaraq, ermənilərin azərbaycanlılara qarşı düşünülmüş, planlı surətdə həyata keçirdiyi soyqırımı siyasətinin ayrı-ayrı mərhələlərini təşkil etmişdi”.

Artıq bu faciədən 25 il ötür. Ölkə başçısı İlham Əliyevin 24 yanvar 2017-ci il tarixdə “Xocalı soyqırımının iyirmi beşinci ildönümü haqqında” imzaladığı sərəncamda deyildiyi kimi “Geniş vüsət almış “Xocalıya ədalət” kampaniyası çərçivəsində gerçəkləşdirilən tədbirlərin nəticəsi olaraq dünyanın bir çox ölkələrində bu soyqırımla bağlı müvafiq qərarlar qəbul edilərsə də, belə ağır hərbi cinayət beynəlxalq miqyasda hələ ki, öz hüquqi qiymətini almamışdır”.

Azərbaycanın qədim tarixə malik ərazilərindən biri Xocalıdır. O, Ağdam-Şuşa, Xankəndi-Əsgəran yolları üzərində yerləşən Qarabağda mühüm strateji əhəmiyyəti olan yerdir. Soyqırıma qədər oranın əhalisi 7 min nəfərdən çox idi. Orta Asiyadan gəlmiş Məhsəti türkləri və Ermənistanın ermənilər tərəfindən qovulmuş azərbaycanlılardan da ora sığınanlar var idi. Faciədən əvvəl Xocalıya şəhər statusu da verilmişdi və orta məktəbi, mədəniyyət evi, kitabxanası, xəstəxanası, bir sıra orta-ixtisas ali məktəblərin filialları vardı.

Ermənilər XX əsrin ən böyük faciəsi olan Xocalı soyqırımını tarixin yaddaşına qanlı sətirlərlə həkk etdi. Analitiklər doğru olaraq belə hesab edir ki, Dağlıq Qarabağdakı hadisələr müstəqilliyimizin əleyhinə yönəlmişdi və Xocalı soyqırımı həmin prosesin kulminasiya nöqtəsi idi.

Xocalı təsadüfən seçilmişdi. Bura ermənilər üçün azərbaycanlıların yaşayış məntəqəsindən başqa qeyd etdiyimiz kimi strateji cəhətdən çox mühüm idi. Ona görə ki, bu şəhər Əsgəran qalası ilə Xankəndinin arasında yerləşməklə dəmir yolu və aeroporta da malik idi. Ermənilər əvvəlcə Xocalının Azərbaycanla əlaqəsinin kəsilməsinə çalışdılar. Avtomobil əlaqəsi 1991-ci ilin oktyabrında kəsildi. 2 yanvar 1992-ci il tarixdən isə şəhərin elektrik təminatı da dayandırıldı. Xocalı Azərbaycanla yalnız hava xətti vasitəsilə əlaqə saxlamağa məcbur edilmişdi. Terrorçuluqda məşhur olan ermənilər tarixi təcürələrinə arxalanaraq ictimaiyyəti yavaş-yavaş buna hazırlayırdılar. Bir də ki, törətdikləri cinayətlərə görə cəzasızlıq onların əl-qolunu daha da açmışdı.

Rusiya SSRİ dağıldıqdan sonra keçmiş Sovetlər Birliyi ərazisində öz hegemonluğunu saxlamaq üçün Müstəqil Dövlətlər Birliyi ideyasını ortaya atdı. Azərbaycan bu birliyə daxil olmaqda tələsmədi. Ermənistan isə əksinə, dərhal oraya üzv oldu. Bununla da onlar Rusiyanın təminatında özlərinə təkrar havadar tapdılar. Ermənilər eyni vaxtda həm DQMV-nin içərisində yaşayan azərbaycanlılarla, həm də sərhədyanı rayonlarda mübarizə aparmağın çətinliyini bildiyindən əvvəlcə vilayətin içərisindəki azərbaycanlılar yaşayan məntəqələri zəbt etmək taktikasını seçdilər.

Rusiya kömək alan ermənilər azərbaycanlılar yaşayan kəndləri, şəhərləri zəbt etmək, onların daimi sakinlərini sıxışdırıb qovmaq, yaxud qətlə yetirməklə Dağlıq Qarabağı Ermənistanla birləşdirmək, bu baş tutmasa müstəqillik əldə etmək niyyətində idilər. Bütün bunlar faciəni yaxınlaşdıran hadisələr zəncirinin bir halqası idi.

Xocalıda xalq müharibə şəraitində yaşayırdı və yaşayış məntəqəsinin 13 fevraldan xarici ələmlə əlaqəsi tamamilə kəsilmişdi. Xocalını dünya ilə birləşdirən hava xəttinin nə qədər davam edəcəyi ermənilərdən asılı idi. Xocalıya sonuncu vertalyot 1992-ci il yanvarın 28-də gəlmişdi. Şuşa şəhərinin səmasında mülki vertalyotun vurulması və nəticədə 41 nəfərin faciəli surətdə həlak olmasından sonra isə bu əlaqə də kəsilmişdi. Azərbaycan səlahiyyətliləri müxtəlif səbəblərlə əlaqədar olaraq

mühasirədə olan Xocalıya yol açma bilmədilər. Son olaraq ermənilər yanvarın 29-da Xocalıdan vertalyot uçuşunun da qarşısını ala bildilər. Bundan sonra Xocalının mühasirəsini daha da daraldılar.

1992-ci il fevralın ortalarında ermənilər Qarabağlı kəndinə güclü hücumla başladı. Qanlı döyüşlərdə kənd dəfələrlə əldən-ələ keçdi. Dörd gün davam edən qeyri-bərabər döyüşdən sonra ermənilər Qarabağlıni ələ keçirib onun 92 müdafiəçisini, 54 sakinini vəhşicəsinə öldürüb silos quyularına atdılar. Azərbaycanda rus ordusuna qarşı başlanmış olan etirazların nəticəsində Dağlıq Qarabağdan hərbi hissələrin və Rusiya Daxili İşlər Nazirliyinin qoşunları çıxarıldığı halda, Xankəndidə 366-cı piyada polku (350 nəfərlik) qalmaqda idi. Bu polk 23-cü Gəncə diviziyasına daxil idi. Onlar polkun bütün texnikası ilə Ermənistanın Azərbaycana qarşı elan edilmədən apardığı müharibəsində iştirak etdirdilər. Artıq növbə çox mühüm strateji əhəmiyyət daşıyan Xocalıya çatmışdı. Ermənilər və onların havadarları yaxşı dərk etdirdilər ki, Xocalını tutmadan Dağlıq Qarabağın bütün ərazisinə yiyələnmə bilməyəcəklər. Məhz ona görə də Xocalıya hücum əməliyyatına çox böyük hərbi qüvvə və texnika cəlb etmişdilər. Xocalıya hücum əməliyyatına başlamaq üçün erməni hərbi hissələri ilə yanaşı xarici ölkələrdən gətirilmiş maddi yardım, zabit heyətinin üçdə iki hissəsi ermənilərdən ibarət olan Rusiyanın Xankəndidə yerləşən 366-cı alayı da hazır vəziyyətə gətirilmişdi.

Xocalının strateji cəhətdən əhəmiyyətli olması erməni vandallarının diqqətini hələ XX yüzilliyin əvvəllərində cəlb etmişdi. 1905-1906, 1917-1918-ci illərdə Xocalı Dağlıq Qarabağın azərbaycanlı yaşayış məntəqələri kimi dəfələrlə ermənilərin hücumlarına məruz qalmış, yandırılmış və talan edilmişdir. Xocalılar bütün bunlardan sonra ayağa qalxa bilməmiş, düşməndən intiqamını almış, doğma yurdlarını bərpa edərək yaşamlarını davam etdirmişlər.

1988-ci il sentyabrın 18-də ermənilərin Xocalıya daha irimiqyaslı hücumları oldu. Elə həmin gün Xankəndidəki nümayişdən çıxan 5000-ə qədər erməninin bir qismi piyada, bir qismi maşınlarla Xocalıya hücum etdilər. Hərəkət edən “Kamaz” və “Kraz” markalı maşınların arxasınca gələn ermənilər şəhərə yaxınlaşdılar. Bu hücumdan xəbər tutan Xocalının 150 nəfər cəsur oğlu onların qarşısına çıxdı. Qeyri-bərabər döyüşdə 27 erməni öldürüldü, 100-ə qədəri isə yaralandı. Bu, ermənilərə vurulan güclü zərbə idi.

Xocalılar vəziyyətin getdikcə gərginləşdiyini görüb dəfələrlə xəbərdarlıq etsə də mərkəzdən—Bakıdan heç bir real köməklik ala bilmədilər. Bakıda hakimiyyət uğrunda dartsımlar davam etdiyi bir vaxtda Xocalı səmasında qara buludlar günbəgün, saatbasaat sıxlaşırdı. Heç bir yerdən kömək ala bilməyən şəhərdə könüllü müdafiə dəstələri yaratmağa başladılar. Həmin dövrdə Xocalının müdafiə qüvvələrinin ixtiyarında çox az sayda avtomat, bir top, iki “Alazan” tipli raket qurğusu var idi. Ermənilərin isə ətraf kəndlərdə—Daşbulaq,

Qan yaddaşı

Mehzi kənd, Ballica, Pırəməki və Mirzəcanda 515 nəfəri canlı qüvvəsi, 3 “Alazan” raket, 10 zirehli transpartyoru, 3 PDM və bir neçə tankı var idi.

1992-ci ilin yanvar ayında Paris yaxınlığında məxfi təlim düşərgəsi yaratmış “ASALA” erməni terrorçu təşkilatının 26 üzvü Xankəndiyə gəldi. Digər ölkələrdən də terrorçular, quldur dəstələri cəlb olunmuşdu. Bütün bunlardan aydın görünür ki, faciə ərəfəsində ermənilər istər canlı qüvvə, istərsə də hərbi texnika və silah cəhətdən xocalılardan üstün olub. Buna baxmayaraq ermənilər Xocalıya birbaşa hücumdan ehtiyat edirdilər.

1992-ci il fevral ayının 25-dən 26-na keçən gecə tarixdə ən böyük faciələrdən biri—Xocalı soyqırımı baş verdi. Həmin gecə ermənilər üç istiqamətdən şəhərə hücum etdilər. Xocalıya hücumda Ermənistan Respublikası Silahlı Qüvvələrinin tabeliyində olan qruplar, maddi əsgərlər, özünü “Arsak” ordusu adlandıran Dağlıq Qarabağın erməni bölmələri və 366-cı Rusiya hərbi alayı iştirak

etmişdi. Fevralın 25-də gecə saat 23:00-dan şəhər toplardan atəşə tutuldu. İlk növbədə şəhərdə yerləşən kazarma müdafiə nöqtələri dağıldı. Hücum başladıqdan dərhal sonra əhalinin bir hissəsi Ağdam istiqamətində hərəkət edərək Xocalını tərk etməyə başladı. Mülki əhalinin əksər hissəsi şəhəri tərk etdi, təxminən 300 nəfər öz evlərində və zirzəmilərdə gizləndi. Şəhərin bombalanması zamanı onların da əksəriyyəti öldürüldü. Ermənilərin məlumatına görə mülki əhalinin şəhərdən çıxması üçün Ağdama doğru “Azad dəhliz” saxlanılmışdı. Əgər belə bir şey var idisə də əhaliyə heç bir xəbərdarlıq edilməmişdi.

Azərbaycanın Ağdam rayonunun yaxınlığında “Azad dəhliz”lə hərəkət edərək bu insanlara erməni faşistləri tərəfindən atəş açıldı və nəticədə onların çox hissəsi öldürüldü. Sağ qalan qaçqınlar dağılıq düşdü. Xilas olmağa çalışanlar erməni postlarına dirəndilər və orada atəşə məruz qaldılar. Yalnız qaçqınların bir hissəsi Ağdama çata bildi; bəziləri, əsasən qadın və uşaqlar (dəqiq sayını

müəyyən etmək mümkün deyil) dağlarda hərəkət edərkən donaraq öldülər. Ağdama çata bilənlərin ifadələrinə görə bəziləri Pircamal və Naxçıvanı kəndlərində ermənilər tərəfindən əsir götürüldülər. Dəyişdirilən Xocalı sakinlərinin ifadələrinə görə əsir götürülənlərin xeyli hissəsi qətlə yetirilmişdi.

Bu dəhşətli gecədə dinc əhəlidən 613 nəfər, o cümlədən 63 uşaq, 106 qadın, 70 qoca xüsusi amansızlıqla və işgəncə verilməklə öldürülmüş, 76-sı uşaq olmaqla 487 nəfərə ağır bədən xəsarəti yetirilmiş, 1275 sakin - uşaqlar, qadınlar və qocalar girov götürülərək ağıllığızma zülmə, təhqirlərə və həqarətə məruz qalmışdılar. Onlardan 150 nəfər itkin düşmüşdü. Sonradan əsir götürülənlərdən yalnız 1165 nəfərini geri almaq mümkün olmuşdu. Bu qətləyam zamanı səkkiz ailə tamamilə məhv edilmiş, 25 uşaq hər iki valideynini, 224 uşaq bir valideynini itirmişdi. Bundan başqa 230 ailə öz başçısını itirmişdi. 200 nəfərin ayaqları soyuqdan qanqren olmuşdu. Girov götürülənlərdən 150 nəfərin, o cümlədən 68 qadının və 26 uşağın taleyi bu günədək məlum deyil.

Ermənilərin Xocalıdakı vəhşiliyini əks etdirən çoxsaylı sənədlər göstərir ki, Ermənistan Respublikası Silahlı Qüvvələrinin, onların tabeliyində olan maddi əsgərlərin, terrorçu dəstələrin törətdikləri vəhşilik məhz soyqırım aktıdır və bunu o qanlı günlərin şahidləri də etiraf etmişlər. Xocalı faciəsi gizləndiyi deyil, dünyanın gözləri qarşısında həyata keçirilmişdi. Qətləyamdan sonra Qərbin televiziya jurnalistləri hadisə yerinə getmək istədikdə erməni silahlıları tərəfindən qarşısı alınmışdı. Bu fakt dünya mətbuatında verilməsinə baxmayaraq erməniləri dəstəkləyən qüvvələr ona o qədər də əhəmiyyət vermədilər. Buna baxmayaraq Qərbin telejurnalistləri bir sıra yerlərdə, o cümlədən Xocalının ətrafında qətlə yetirilənləri görmüş və onları lentə ala bilməmişdilər. Onlar 50-yə qədər eybəcər-ləşdirilmiş cəsədi çəkmişdilər. Ermənilərin azərbaycanlılara qarşı növbəti soyqırımının hələ o zaman tarixiləşdirilməsində və dünyaya çatdırılmasında Azərbaycan televiziyasının müxbiri Çingiz Mustafayev əsas rol oynamışdı. Cəlladların mane olmasına baxmayaraq o, həyatını riskə ataraq xocalıların qırğına məruz qaldıqları yerlərə gedə bilmiş və əsrin soyqırımını lentə köçürərək əbədləşdirmişdir. Onun videokadrları bütün dünyada göstərilmiş, ermənilərin bu tarixi cinayəti ilə dünyanı tanış etmişdi.

Ermənistan hərbi birlikləri qətlə yetirdikləri insanların üzərində xüsusi əməliyyat apararaq onların başlarını dərisini soymuş, müxtəlif əzalarını kəsmiş, körpə uşaqların gözlərini çıxarmış, hamilə qadınların qarınlarını yarmış, adamları diri-diri torpağa basdırmış və ya yandırmışlar. Bu müsibətləri gözləri ilə görə Xəzəngül Məmmədova adlı bir qız bildirirdi ki, gözümüzün qarşısında əvvəlcə atamın ayaqlarına benzin tökdülər, sonra isə od vurub yandırdılar. Milli ordunun iki əsgərinin diri-diri başını kəsdilər. Əsir düşmüş başqa bir Xocalı sakininin sonralar dediklərindən: “Bizi erməni qəbiristanlığına gətirdilər. Dörd nəfər gənc Məhsəti türkünə və üç azərbaycanlı vaxtilə türklərə qarşı vuruşmuş bir erməninin qəbri üstündə qurban kəsdilər. Bundan sonra quldurlar valideynlərinin gözü qabağında uşaqlara işgəncə verib öldürməyə başladılar. Sonra buldozərlərin köməyi ilə meyitləri dərəyə tökdülər. İnsan cildinə girmiş bu vəhşilərin ürəyi bununla da soyumadı. Onlar eynində Milli Ordunun forması olan iki azərbaycanlı gətirdilər və vintaçanla onların gözlərini dəldilər.

Xocalının müdafiəçilərindən Əlif Hacıyev, Tofiq Hüseynov, İncilab İsmayilov, Adil Quliyev, Fizuli Rüstəmov, Şöhrət Həsənov qeyri-bərabər döyüş-

lərdə fəvqəladə qəhrəmanlıqlar göstərmiş, çoxsaylı Xocalı sakinlərinin xilası yolunda şəhid olmuşlar. Bütün bu faciələrin əsl səbəbkarlarından biri Zori Balayan “Ruhumuzun dirçəlişi” adlı kitabında 1992-ci ilin 26 fevralında Xocalıda törətdikləri soyqırım haqqında yazır: “Biz Xaçaturla ələ keçirdiyimiz evə girərkən əsgərlərimiz 13 yaşlı bir türk uşağını pəncərəyə mismarlamışdılar. Türk uşağı çox səs-küy salmasın deyə, Xaçatur uşağın anasını kəsilmiş döşünü onun ağzına soxdu. Daha sonra uşağın başından, sinəsindən və qarından dərisini soydu. 7 dəqiqə sonra uşaq dünyasını dəyişdi. Ruhum sevincdən qururlandı. Xaçatur daha sonra ölmüş türk uşağının cəsədini hissə-hissə doğradı və bu türklə eyni kökdən olan itlərə atdı. Axşam eyni şeyi daha üç türk uşağına etdik. Mən bir erməni kimi öz vəzifəmi yerinə yetirdim”.

Xocalı hadisələri Ermənistanın indiki prezidenti Serj Sarkisyanın qanununsuz separatçı rejimini “özünü müdafiə qüvvələri komitəsi”nin rəhbəri olan dövrdə baş vermişdi. Əslində beynəlxalq tribunala verilməli olan, əli xocalıların qanına bulamış Sarkisyan sonralar həyasızcasına demişdi: “Xocalıdan əvvəl azərbaycanlılar fikirləşirdilər ki, onlar bizimlə zarafat edirlər, onlar fikirləşirdilər ki, ermənilər mülki əhaliyə qarşı əl qaldıra bilməz. Biz bu stereotipi qıra bildik. Mən heç bir təəssüf keçirmirəm”. XX əsrdə bəşəriyyətin gözü qarşısında ermənilərin bu dəhşətli cinayətinə dünyanın tanınmış ictimai-siyasi xadimləri də öz münasibətini bildirmişdi. 2012-ci ildə Türkiyənin Millətçi Hərəkət Partiyasının lideri Dövlət Baxçalı yazılı açıqlamasında bildirmişdi ki, “Soydaşlarımızın namusuna, şərəfinə, yaşamaq haqlarına qəsd etməyə cürət edən erməni əxlaqsızlığını əziz millətimiz lənət və nifrətlə xatırlayacaq”. 2016-cı ildə Türkiyə prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğan çıxışında “Xocalı qətləyamı bütün bəşəriyyətin dərslər çıxarmalı olduğu hadisədir” kimi qeyd etmişdir.

Bu amansız bəşəri cinayətin ilk qiymətini ümummilli lider Heydər Əliyev verdi. Ulu öndər deyirdi ki, “Bütövlükdə Azərbaycan xalqına qarşı yönəldilmiş Xocalı soyqırımı öz ağıllığızma qəddarlığı və qeyri-insani cəza üsulları ilə bəşər tarixində bir vəhşilik aktıdır. Bu soyqırımı eyni zamanda, bütün bəşəriyyətə qarşı tarixi bir cinayətdir”. 1993-cü ildə Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə fevralın 26-sı tarixi Xocalı soyqırımı günü kimi qəbul olundu. Heydər Əliyevin 25 fevral 1997-ci il verdiyi qərar nəticəsində hər il fevral ayının 26-sı saat 17:00-da Azərbaycan Respublikasının ərazisində Xocalı soyqırımı qurbanlarının xatirəsinə ehtiram əlaməti olaraq sükt dəqiqəsi elan olundu. Ulu öndər Xocalı soyqırımının onuncu ildönümü ilə əlaqədar Azərbaycan xalqına 2002-ci il 25 fevral tarixli müraciətində qeyd etdi: “Faciənin əsl beynəlxalq hüquqi-siyasi qiymət alması, onun ideoloqlarının, təşkilatçılarının və icraçılarının layiqincə cəzalandırılması bütövlükdə insanlığa qarşı yönəlməmiş belə qəddar aktların gələcəkdə təkrarlanmaması üçün mühüm şərt”.

Fikrimizi ölkə rəhbəri İlham Əliyevin sözləri ilə yekunlaşdırmaq istəyirik: “Azərbaycanlılara qarşı erməni şovinist dairələrinin XIX-XX əsrlərdə mərhələ-mərhələ həyata keçirdiyi etnik təmizləmə siyasətinin tərkib hissəsi olan Xocalı soyqırımı haqqında həqiqətlər dünya ictimaiyyətinə, xarici ölkələrin parlamentlərinə çatdırılmalı, Azərbaycan xalqının və ümumən insanlığın əleyhinə yönəldilmiş bu son dərəcə ağır hərbi cinayət beynəlxalq miqyasda öz hüquqi-siyasi qiymətini almalıdır”.